

УДК 378.4.09 : 005.412](4)

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ВИМІРІ

Тетяна Равчина

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Туган-Барановського, 7, Львів, Україна, 79005*

Розкрито наукове підґрунтя розвитку сучасної університетської освіти у європейському вимірі, визначено головну роль особистості студента як суб'єкта навчального процесу, його потреб, інтересів, досвіду та його права на власну думку. Проаналізовано головні чинники розвитку університетської освіти у контексті європейських вимог. Обґрунтовано принципи, напрями організації продуктивного освітнього середовища. Висвітлено складові організації навчального процесу як пізнавальної діяльності студентів. Розкрито особливості й правила діалогічного спілкування викладача й студентів.

Ключові слова: університетська освіта, європейський вимір, освітнє середовище, навчальний процес, діалог, взаємодія.

В умовах інтеграційних процесів зростає роль університетів у розвитку загальнолюдських і національних цінностей, формуванні інтелектуального, соціокультурного й науково-технічного потенціалу Європи й окремих країн. Упродовж становлення університети виконували функцію наукових центрів, які проводили фундаментальні дослідження й виховували наукову еліту. Однак університетська освіта також забезпечує підготовку фахівців високого рівня, які володіють не лише професійними компетенціями, а й ґрунтовними науково-методологічними, базовими знаннями з різних галузей науки. Формування європейського простору вищої освіти сприяло окресленню науково-педагогічних засад, цінностей, вимог, що визначають європейський вимір університетської освіти й слугують орієнтирами у її реформуванні й модернізації відповідно до особливостей, потреб розвитку кожного суспільства. Головне завдання вищої школи України – формувати фахівців європейського рівня, які характеризуються професіоналізмом високого рівня, критичністю й креативністю, здатністю активно адаптуватися до потреб ринку та громадянською позицією. У цьому контексті сучасні науковці наголошують на необхідності фундаменталізації, гуманізації й гуманітаризації вищої освіти в університетах різного профілю, поєднанні базової підготовки фахівців з професіоналізацією, а також впровадженні інноваційних технологій навчання. Однак модернізації змісту вищої освіти, застосування сучасних методів, прийомів навчання досягають ефективності

за умови обґрунтування науково-педагогічних засад, що відповідають сучасним філософським підходам й психологічним особливостям розвитку університетської освіти як процесу.

Науковці досліджують різні аспекти розвитку вищої освіти, зокрема університетської, в контексті євроінтеграційних процесів. Шляхи модернізації вищої освіти в Україні аналізують З. Н. Курлянд, В. Майборода. Особливості, моделі розвитку університетської освіти, підготовки фахівців в українських університетах досліджують Т. А. Алексеєнко, Г. Я. Аніловська, Н. М. Погребняк, Л. В. Шульга.

Наша мета – проаналізувати особливості, шляхи організації продуктивного освітнього середовища, цілеспрямованого навчального процесу, діалогічної взаємодії викладача й студентів як головних чинників розвитку університетської освіти відповідно до сучасних європейських вимог.

Аналіз особливостей та проектування напрямів розвитку університетської освіти залежить передовсім від визначення її наукового підґрунтя й загальних методологічних засад. Як зазначено в деяких наукових дослідженнях, головний стратегічний напрям розвитку сучасної системи вищої освіти в різних країнах світу ґрунтується на ідеях особистісно (людино) центрованого підходу, що відображає гуманістичний напрям у філософії, психології і педагогіці. Відповідно до нього особистість студента, його потреби, інтереси, досвід, навчально-пізнавальна діяльність, а не викладання, є у центрі уваги педагога. Отож головною тенденцією розвитку університетської освіти є зміна традиційної парадигми (викладач-підручник-студент) на нову – студент-підручник-викладач [7, с. 8–9].

Ідеї особистісно центрованої освіти розвиває теорія конструктивізму, що змінює філософію позитивізму й психологічну теорію біхевіоризму. Саме ця теорія пояснює природу пізнавальної діяльності особистості, що становить підвалини процесу її навчання. Конструктивізм є втіленням ідей прогресивної освіти, пов'язаної з іменем Дж. Дьюї, концепцій розвитку особистості Ж. Піаже й Л. Виготського, когнітивної теорії Д. Брунера та теорії діяльності О. Н. Леонт'єва. Згідно з цією теорією особистість пізнає шляхом пошуку розуміння нової інформації на підставі набутого досвіду, а також зміни й розвитку попередніх знань, умінь під впливом нових ідей, дій, розуміння. У цьому контексті конструктивісти наголошують, що пізнавальна, розумова діяльність студента стає важливішою, аніж повідомлення чи пояснення викладача [8, с. 269–270; 9, с. 9–10]. На відміну від традиційної освіти викладач перестає бути головним у навчальному процесі, єдиним джерелом інформації, експертом та контролером. Він виконує більше роль організатора навчального процесу, передовсім самостійної активної пізнавальної діяльності студентів, а також компетентного менеджера, консультанта й

помічника. Отож сучасна філософія освіти наголошує на організації навчально-пізнавальної діяльності студентів як самоорганізації й саморегулювання процесу пізнання, самостійного творення власних знань, набуття досвіду. Відповідно, головна функція викладача вищої освіти – це стимулювання студентів до пізнання, підтримка й допомога їм у досягненні освітніх цілей, реалізації власних потреб та інтересів.

На підставі аналізу суті та особливостей особистісно центрованої освіти та конструктивістського підходу виокремимо головні теоретико-методологічні ідеї організації університетської освіти, що співзвучні із сучасним європейським досвідом:

- організація цілеспрямованого керівництва процесом навчання як конструювання студентами знань, набуття власного досвіду;
- спрямування студентів до пошуку власного розуміння наукових знань та усвідомлення їхнього особистісного сенсу;
- надання права вибору студентам у навчальному процесі;
- стимулювання студентів до саморегулювання власної навчально-пізнавальної діяльності;
- налагодження міжособистісної, партнерської взаємодії викладача й студентів;
- сприяння розвитку студентів у навчальному процесі (опора на актуальний рівень розвитку та орієнтування на зону найближчого розвитку).

У контексті сучасних євроінтеграційних процесів головними чинниками й напрямками модернізації університетської освіти як саморозвивальної системи, що сприяє формуванню особистості фахівця як суб'єкта професійного й особистісного самовизначення, самовдосконалення, є створення продуктивного освітнього середовища, цілеспрямована організація процесу навчання як пізнавальної діяльності та взаємодії викладача і студентів на засадах діалогу.

Вагоме значення в успішній реалізації завдань розвитку європейського простору вищої освіти надають освітньому середовищу, що визначається сферою міжособистісної взаємодії й сукупності соціальних, культурних і предметних взаємозв'язків, системою засобів комунікації й інформації, які виконують освітню роль, та організованих педагогічних впливів і процесів [2, с. 169]. Продуктивність освітнього середовища полягає у забезпеченні активної суб'єктної позиції студентів у навчальному процесі, які самоутверджуються як фахівці й особистості та усвідомлюють власну відповідальність за результати своєї діяльності й поведінки. За дослідженнями відомого вченого Л. С. Виготського викладач є творцем освітнього середовища у закладі вищої освіти, засобами якого він здійснює опосередкований вплив на розвиток молодої людини. Він розглядає

особистість не як сталу, а як динамічну форму взаємодії між організмом і середовищем, що постійно змінюється [3, с. 247]. Шляхом цілеспрямованої організації й регулювання освітнього середовища та налагодження взаємодії студентів з ним викладач має змогу впливати на особистість та формувати ті риси, які у створених умовах можуть виявлятися й розвиватися. Однак йдеться не про штучне освітнє середовище, а забезпечення умов, у яких відбувається реальна життєдіяльність студентів та розвивається сукупність різноманітних соціальних зв'язків і взаємин [3, с. 62]. Приміром, з метою формування компетентних фахівців у системі університетської освіти доцільно створювати умови, наближені до їхньої майбутньої професійної діяльності; залучати їх до розв'язання актуальних професійних проблем, а також різних форм взаємодії, що характерні для їхньої роботи й сприяють розвитку відповідних професійних рис.

Освітнє середовище не впливає автоматично й механічно на розвиток особистості. Навіть цілеспрямована організація освітнього простору зовсім не означає, що відбудуться зміни у внутрішньому стані та поведінці особистості відповідно до поставленої мети. Освітнє середовище стає продуктивним, спонукає студентів до розвитку як майбутніх фахівців, якщо дає змогу кожній особистості задовольнити свої інтереси й потреби, викликає в неї позитивне самопочуття й позитивне ставлення до усіх елементів цього простору. Головні умови відкритості студентів до педагогічних впливів, досягнення змін у їхньому розвитку: психологічно-комфортний клімат у вищому навчальному закладі; знаходження майбутніми фахівцями можливих форм для самовираження; усвідомлення цінності навчального процесу та інших видів діяльності у вищій школі, зокрема в університеті; досягнення успіхів й усвідомлення перспектив власного розвитку.

Вагома суперечність у педагогічній діяльності викладача – це поєднання соціальних вимог до освітнього середовища у вищій школі з побажаннями, запитамі студентів до цього середовища. Отож освітнє середовище стає засобом педагогічного впливу й розвитку особистості, якщо воно стає соціально цінним й водночас особистісно значущим для студентів. З метою стимулювання студентів до свідомого й самостійного вироблення професійних знань, особистісних концепцій, набуття соціального досвіду та досвіду діяльності за фахом, а також формування внутрішньої мотивації здобуття освіти у вищій школі викладач повинен дотримуватися засадничих принципів організації освітнього середовища: стимулювати студентів до активної участі у навчальному процесі; забезпечувати гнучкість й відповідність середовища сучасним соціально-економічним змінам, потребам ринку; сприяти автентичності, доступності й відкритості середовища до кожної особистості; набувати авторитету; розвивати взаєморозуміння й позитивні міжособистісні взаємини усіх учасників навчального процесу;

формувати відповідальне ставлення студентів до різних видів діяльності; виявляти позитивний настрій та забезпечувати сприятливі умови для виникнення задоволення студентів навчальним процесом [7, с. 203–206].

Головні напрями організації продуктивного освітнього середовища у вищій школі, зокрема університеті, що відповідає потребам й інтересам кожної особистості та відкриває перспективи для її розвитку, передбачають:

- забезпечення зовнішніх умов, сприятливих для продуктивної діяльності й взаємодії викладачів і студентів як рівноправних партнерів;
- створення соціально-психологічної, ділової атмосфери;
- спільне визначення викладачами й студентами правил, норм навчально-пізнавальної діяльності, поведінки, що регулюють навчальний процес та їхню міжособистісну взаємодію;
- розвиток позитивних міжособистісних стосунків викладачів і студентів, а також навчально-пізнавальної спільноти;
- організація різноманітних видів навчально-пізнавальної діяльності студентів як набуття особистісного досвіду.

У контексті сучасних концептуальних підходів зростає відповідальність викладача за організацію навчального процесу. За такого підходу функції викладача у системі університетської освіти полягають у супроводі студентів у навчально-пізнавальній діяльності, цілеспрямованому скеруванні їх до виконання різноманітних когнітивних дій, спрямованих на інтегрування нових ідей з власною системою знань, умінь. Відповідно до європейського контексту цілісності, системності й ефективності навчального процесу у вищій школі досягають реалізацією таких вагомих аспектів, як: когнітивного, емоційно-мотиваційного, розвивального, соціального й індивідуально-особистісного, що взаємопов'язані та знаходять вияв у структурі процесу.

Для скерування студентів до виконання цілеспрямованих когнітивних дій та саморегулювання власного пізнання викладач визначає разом з ними загальну мету навчання й часткові цілі, досягнення яких дає їм змогу усвідомлено оволодівати знаннями й уміннями, набувати успіху й поступово рухатися до кінцевого результату. Досягнути мету допомагає застосування когнітивних стратегій у процесі навчання, які окреслюють систему й напрям виконання розумових дій і дають змогу студентам усвідомити суть наукових понять, теорій шляхом визначення внутрішніх взаємозв'язків, а також оволодіти способами виконання практичних дій.

Осміслене, саморегульоване навчання передбачає рефлексію студентами особистого мислення, вибір і виконання когнітивних дій, їхню доцільність для досягнення поставленої мети (метапізнання). Викладачеві важливо скеровувати студентів застосовувати метакогнітивні стратегії для

моніторингу процесу власного пізнання відповідно до визначених цілей, що посилює їхню відповідальність за власну навчально-пізнавальну діяльність [8, с. 91].

Ефективність навчання переважно залежить від емоційних станів та мотивації пізнавальної діяльності студентів, а саме внутрішньої мотивації, що охоплює їхній інтерес до процесу пошуку знань, вирішення науково-пізнавальних, професійних проблем, вияву критичного й творчого мислення, міжособистісного спілкування як компетентних особистостей тощо. Розвиток приємних емоцій та переживань, позитивних очікувань студентів від процесу навчання впливає на розвиток внутрішньої мотивації. З цією метою викладач пропонує навчально-пізнавальні завдання, що охоплюють реальні життєві, професійні ситуації та актуалізують пізнавальні, професійні інтереси студентів; охоплюють доцільну міру труднощів; дають змогу виявляти власний стиль міркування; спонукають до самостійного вибору й прийняття рішень [9, с. 28].

Організація навчального процесу на сучасному етапі розвитку університетської освіти спрямована на досягнення якісних змін у розвитку студентів під впливом пізнавальної діяльності. Опора на актуальний рівень здібностей особистості та орієнтація на зону її найближчого розвитку у процесі організації навчання забезпечує значні досягнення у розвитку студентів [3, с. 431]. З цією метою викладач створює посильні труднощі у навчанні, подолання яких потребує від студентів вияву критичного й творчого мислення. Розв'язати проблемні навчально-пізнавальні завдання студенти можуть під керівництвом викладача, який надає їм належну підтримку шляхом скерування на певні дії та поступово усуває її.

Однією з вимог європейської освіти є розвиток у майбутніх фахівців умінь соціальної взаємодії. Соціальний аспект навчального процесу полягає в організації міжособистісної взаємодії, співпраці студентів під час навчально-пізнавальної діяльності, що впливають на її ефективність і розвивають у студентів соціальну компетентність, уміння працювати в команді. Організація різних форм групової роботи, кооперативного навчання студентів повинна ґрунтуватися на принципах взаємної поваги, довіри, допомоги, що розвиватиме у кожного відчуття належності, самоповаги, самоприйняття. Дотримання структури процесу під час співробітництва дає змогу студентам формувати гнучкість, критичне і рефлексивне мислення, індивідуальний стиль міркування.

Характерною ознакою сучасної європейської університетської освіти є індивідуально-особистісний підхід до організації навчального процесу. Такий підхід передбачає узгодження завдань, змісту, методів навчально-пізнавальної діяльності студентів з їхніми індивідуальними стилями навчання, особливостями пізнавальних процесів, освітніми потребами.

Викладачам доцільно допомогти студентам вивчити своєрідність, переваги власного пізнання та розвивати їх або модифікувати. Студенти також виявляють інтерес до процесу навчання й досягають успіхів, коли вони бачать, що викладачі відкриті й уважні до їхніх поглядів та переконань, культурних й етнічних особливостей, своєрідності їхнього мовлення та досвіду.

Вагомим чинником розвитку університетської освіти у контексті європейського простору є забезпечення діалогічності навчального процесу, у якому викладач і студент однаково комфортно почувають себе як рівноправні суб'єкти процесу [1, с. 12]. Сучасна педагогічна наука розглядає взаємодію викладача і студентів, що ґрунтується на діалогічному спілкуванні, як центр педагогічного процесу у вищій школі [6, с. 12]. Діалогічне спілкування трактують як багатоплановий процес обміну інформацією, почуттями, практичними діями, що сприяє установленню та розвитку контактів, виробленню єдиної стратегії взаємодії, пошуку взаєморозуміння [1, с. 12; 5, с. 101].

На сучасному етапі розвитку університетської освіти діалог став головною формою партнерської взаємодії викладача й студентів, який застосовують на різних етапах навчального процесу для досягнення різних освітніх цілей, що супроводжує спільний пошук істини. На відміну від опитування діалогічна взаємодія викладача й студентів має відповідні ознаки: рівність суб'єктних позицій; інтелектуально-емоційна спільність; взаємна установка партнерів один на одного; високим рівень мотивації; творче самовираження; поєднання педагогічного керівництва, супроводу зі свободою, самостійністю міркування й прагненням студентів до самовираження.

Партнерська діалогічна взаємодія викладача зі студентами у навчальному процесі зберігає свою сутність за умови дотримання відповідних правил:

- сприймання викладачем студента як рівного, який має право на власні судження, думку й рішення;
- вияв психологічної налаштованості на особистість студента, його актуального, внутрішнього стану;
- безоцінне сприймання й ставлення до студентів, уникнення критики особистості;
- застосування у взаємодії відгуків, підтримка чи розвиток думки студентів;
- прояв викладачем відкритості до кожної думки студента без нав'язування власної;

- застосування таксономії питань та різних прийомів конструктивного спілкування для забезпечення вільного, відкритого міркування студентів [4, с. 201; 5, с. 102–103, 8, 205.].

Отже, наукове підґрунтя розвитку сучасної університетської освіти у європейському вимірі становить особистісно центрована концепція та конструктивістський підхід, що визначають головну роль особистості студента як суб'єкта навчального процесу, його потреб, інтересів, досвіду та його права на власну думку. Головними чинниками розвитку університетської освіти в контексті європейських вимог є організація продуктивного освітнього середовища, навчального процесу як пізнавальної діяльності та діалогічного спілкування викладача і студентів.

1. Андрущенко В. “Школа майбутнього” для України і європейського простору / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2017. – № 1. – С. 5–16.
2. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За редакцією В.Г. Кременя. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004.
3. Выготский Л. С. Педагогическая психология / под ред. В. В. Давыдова. – Москва: АСТ : Астрель : Хранитель, 2008.
4. Гончаров М. А. Основы менеджмента в образовании: учебное пособие / М. А. Гончаров. – Москва : КНОРУС, 2006.
5. Кончакова А. С. Психолого-педагогічна наука про сутність та особливості навчального діалогу / А. С. Кончакова // Наукові пошуки: зб. наук. пр. Сумського державного педагогічного університету. – 2013. – Вип. 9. – С. 99–104.
6. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.; За ред. З. Н. КУрлянд. – К.: Знання, 2005.
7. Стрельников В. Ю. Сучасні технології навчання у вищій школі : модульний посібник для слухачів авторських курсів підвищення кваліфікації викладачів МПК ПУЕТ / В. Ю. Стрельников, І. Г. Брітченко. – Полтава : ПУЕТ, 2013. –
8. Donald R. Cruickshank, Deborah Bainer Jenkins, Kim K. Metcalf. The act of teaching. – New York: McGraw-Hill Higher education, 2009.
9. A handbook for teaching and learning in higher education: enhancing academic practice / [edited by] Heather Fry, Steve Ketteridge, Stephanie Marshall. – 3rd ed. – New York: Taylor & Francis, 2009.

Стаття: надійшла до редколегії 15.11.2016

доопрацьована 15.03.2017

прийнята до друку 11.04.2017

**SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF THE UNIVERSITY
EDUCATION DEVELOPMENT IN THE EUROPEAN DIMENSION****Tetyana Ravchyna***Ivan Franko National University of Lviv,
Tuhan-Baranovskoho Str., 7, Lviv, Ukraine, UA – 79005*

The paper substantiates the foundations of the university education development in the European dimension. It analyses the main ideas of the student centered and constructivism approaches that focus on the main role of a student in education, his/her needs, interests, experience and his right to the choice. The author describes the main factors of the university education development in the European context. She analyses the principles and the main trends of creating the productive educational environment to make a positive impact on the students' development. The article also outlines the main aspects of the university education such as cognitive, social, developmental, and individual and the higher school teacher actions. The focus is also laid on the peculiarities and the rules of organizing the dialogue interaction of a higher school teacher and students based on the respect, openness and understanding/

Key words: university education, European dimension, educational environment, dialogue, teaching and learning, interaction.